

Losse flodders?

Schieten op een Bossche Canon

Aart Vos

De door de regering ingestelde commissie Van Oostrum stelde een officiële canon vast van gebeurtenissen, mensen of dingen die Nederlanders zouden moeten kennen uit de geschiedenis van hun land.

Na de presentatie van deze canon stelde redactielid Ed Hoffman een canon op van de geschiedenis van 's-Hertogenbosch: belangrijke momenten en mensen waarvan zichzelf respecterende Bosschenaren kennis zouden moeten hebben. In de vorige aflevering waarin de canon van Ed Hoffman stond, kondigde de redactie van Bossche Bladen aan dat niet iedereen in het team dezelfde ideeën had over een canon.

En: is een plaatselijke canon nu echt wel nodig?

Aart Vos denkt er het zijne van.

Lijstjeshype

We hoeven de krant maar op te slaan of we worden eraan herinnerd dat we ons iets moeten herinneren. We hebben natuurlijk meegedaan met de 'grootste Nederlander aller tijden' en gravend in ons geheugen troffen we Pim Fortuyn aan, vóór Willem van Oranje (gelukkig maar want hij blijkt sedert kort een slechterik te zijn). Ook het mooiste boek dat de Nederlandstalige literatuur sedert het jaar 0 voortbracht is gekozen: *De ontdekking van de hemel* van Mulisch. De roman, trouwens de meeste van de boeken uit deze 'Top-Tien aller tijden', zijn van na de Tweede Wereldoorlog. Nederland weet ook al dat in de komende 93 jaar geen groter proces zal plaatsvinden dan 'het proces van de eeuw' tegen Holleeder.

De Antwerpse cartograaf Gerard Mercator studeerde in 's-Hertogenbosch. De afgebeelde globe die in 1541 gereed kwam, was bestemd voor De Granvelle, de rechterhand van Keizer Karel v. Een kaart van het Noordpoolgebied vervaardigde Mercator mede op basis van aantekeningen van Jacob Cnoyen uit Den Bosch die in de veertiende eeuw de noordelijke streken van Europa bereisde. De globe bevindt zich in het Fürst Thurn und Taxis-Zentralarchiv und Hofbibliothek in Regensburg.

We kunnen er niet onderuit. Dagelijks dienen we te bedenken wie de grootste is of heeft. En verder rukken de gedenkplekken ook al op. In Frankrijk verscheen de reeks *Lieux de Mémoires*. En jawel nu zijn er ook al een aantal boeken over plekken in Nederland waar wij stil bij dienen te staan. En dan

de jaren -50, -60, -70 tentoonstellingen met bijbehorende handzame boekjes. Weet je nog wel oudje? Het verschijnsel Canon hoort m.i. ook thuis in de lijstjeshype. We doen er braaf aan mee. Ook *Bossche Bladen*. Maar waarom eigenlijk?

Het heeft alles te maken met de herontdekking van de Nederlandse identiteit, denk ik. Pers en politiek zijn er dagelijks mee bezig. De algemene Canon, de Nederlandse dus, past ook bij de zoektocht naar wie we nu zijn. Die hele identiteitsdiscussie heeft iets griezeligs.

Trots?

Aandacht voor geschiedenis is altijd prima, en als de Canon daar een handje bij helpt: ok. Maar ver-smalling naar een plaatselijke of regionale canon, wordt me eigenlijk te gortig. Moeten we ons bewust zijn van 'de Bossche identiteit'? Ik kan me er best wel wat bij voorstellen, maar niet iets waar ik – en dat gaat toch al moeilijk – vrolijk van word. In vele stedekens en dorpen wordt hoog opgegeven van de kwaliteiten die de bewoners de eeuwen door hebben laten zien en die het woonoord de eeuwige roem bezorgden. De terreur van de uniciteit en het gericht zijn op het 'streekeigene' beneemt je soms de adem. Canons en al die andere verschijnselen moeten ons trots maken op wat er gepresteerd is. Als je trots bent op je land, je stad, je schilderijen, je voetbalclubs, schaatsprestaties, het volkseigen kievietseierenrapen, fierljeppen en de Bossche Bollen die nota bene uit jouw stad komen, nou dan stel je wat voor! We moeten weer trots zijn. Dan zal het wel goed komen of gaan met ons land. Toch? En het wordt nog veel beter als de voc-mentaliteit weer terug is. Maar kunnen we trots zijn op iets dat we niet zelf gedaan hebben of kunnen? Zulke lekkere Bossche Bollen als Jan de Groot kan ik niet maken. Ik kan toch niet trots zijn op de Bossche Bollen die ik niet kan maken? Jan de Groot, die mag met recht trots zijn. Gefeliciteerd Jan.

'Vermarkte' geschiedenis

De Canon is uitgevonden om die waardevolle onderdelen van onze cultuur en geschiedenis te bevatten, die we via het onderwijs aan nieuwe generaties willen overbrengen. Nu daar horen m.i. ook de minder fraaie gebeurtenissen bij. Ik vertel niets nieuws, maar de samenlevingen in de Middeleeuwen beleefden woelige tijden. Geweld was een deel van het dagelijks leven. Oorlog was regel en vrede uitzondering. De mensen werden bij voortduring geconfronteerd met epidemieën: duizenden mensen stierven, vervuild en door pijn gekweld. Stoeten van bedelaars en mismaakten behoorden tot de normale

stoffering van de middeleeuwse samenleving. Honger en armoede heersten tot diep in de negentiende eeuw. De meerderheid van de bevolking was ondervoed, ook in Den Bosch. In de gepresenteerde Canon van 's-Hertogenbosch zie ik daar echter weinig van terug.

Dat er rond 1200 enkele tientallen joden die even buiten de eerste stadsomwalling woonden, werden opgepakt en op de Vughterheide verbrand werden,¹ behoort toch ook tot de Bossche cultuurgeschiedenis? Niet belangrijk genoeg? En de verkrijging van tolvrijdom wel? Waarom eigenlijk? De moordpartij

In de jaren dertig van de vorige eeuw liet de overheid met mondjesmaat opgejaagde joodse Duitsers toe. Op potverteeders en gelukszoekers zat Nederland niet te wachten. De familie Jacobs had 'geluk'. In maart 1940 konden ze verhuizen naar het 'veilige' Den Bosch. De foto van de vier kinderen is genomen voor hun huis in de Molijsstraat. Toen de maatregelen tegen joodse Unter-menschen heviger werden dook het vluchtelingengezin onder in Nijmegen. Rose Jacobs, links op de foto, hield een dagboek bij. Enkele jaren geleden verscheen 'De Roos die nooit bloeide. Dagboek van een onderduikster, 1942-1944'. Rose Jacobs maakte de bevrjding niet mee. Zij kwam bij de zware gevechten rond de bevrjding van Nijmegen om.

In de jaren veertig van de zeventiende eeuw vestigde zich Willem van Bree in 's-Hertogenbosch. In navolging van zijn succesvolle onderneming in Maastricht startte hij een glasfabriek in de Orthenstraat met een achteruitgang aan de haven waar schepen met zand, hout en andere grondstoffen voor de glasblazerij konden worden gelost. Het bedrijf genoot grote faam. Zo bestelden de gebroeders Constantijn en Christiaan Huygens er glas voor hun te slijpen brillen en andere instrumenten. De afbeelding toont een 18e-eeuwse glasfabriek in het Duitse Zechlin. (Uit: I. Mittenzwei, 'Brandenburg-Preussen 1648-1789', p. 380)

was geen opzichzelfstaande gebeurtenis. In York, in het Rijnland en op veel meer plekken in Europa vonden moordpartijen plaats. In de gepresenteerde Canon mis ik ook de gebeurtenissen uit het jaar 1525: het grote gildenoproer dat ook niet los gezien kan worden van ontwikkelingen in een groot deel van Europa en alles te maken had met de centralisatiepolitiek van Keizer Karel v, met het antiklerikalisme en het Reformatorische gedachtegoed.

Het probleem is denk ik dat lelijke en boze feiten niet 'vermarkt' kunnen worden. Met die 'vermarketing' van cultuur zijn de vvv, maar ook Bossche gemeenteambtenaren dagelijks bezig. Daarom dat geronk over wat er allemaal is gepresteerd in de afgelopen eeuwen, de borstklopperij en de boze gezichten tegen vreemde elementen die dat feestje verstoren.

Maar wordt er nog geschiedenis beoefend óm de geschiedenis? Of gaat het om scoren??? Wordt niet veel te veel aandacht geschonken aan het mooie verhaal, de heldenmoed, vroomheid en de eerlijke inborst? Want laten we wel wezen: met een rotver-

haal over de stad worden er geen Bossche Bollen verkocht! Met wantrouwen kijk ik naar zogenaamde cultuurmensen die de mond vol hebben van de 'vermarketing' van cultuur. Als we die hun gang laten gaan wordt de geschiedenis verkwanseld voor een handvol zilverlingen. Men wil op de eerste rij zitten en altijd maar weer hetzelfde verhaal horen en afdraaien. Getuigt dat van respect voor de geschiedenis?

Canon zonder franje

Met de gepresenteerde Bossche Canon heb ik moeite. Het draait daarin te veel om roemruchte geschiedenis, het unieke karakter van de plaatselijke geschiedenis en het bevordert mythevorming.

Lelijke feiten, die ook tot de geschiedenis horen, conflicten, uitbuiting, 'eigen-volk-eerst' gedachten en gedrag, moord en doodslag door de eigen partij, harteloosheid, blinde leidslieden of aandacht voor het volstrekt gewone, Jan met de Pet en de mislukelingen: het komt er nauwelijks in voor. Het grootste deel van de in het Stadsarchief bewaarde papieren gaat echter wel over conflicten en mensen aan de zelfkant. Je wordt er geen blij historische van.

Den Bosch was een stad waar velen woonden die hun hele leven de hand moesten ophouden. Die als ongewenste vreemdelingen werden beschouwd.

Den Bosch was daarin niet uniek. Zeker niet, maar de meeste gebeurtenissen waren en zijn niet uniek en Den Bosch was en is geen eiland.

De aandacht voor conflicten, Jan met de Pet en mislukelingen is minstens zo gerechtvaardigd als de aandacht voor feesten of de middentoren van de Sint-Jan die in 1584 in vlammen opging of voor Jeroen Bosch, de schilder die tien jaar lang het vervoermiddel voor de promotie van de stad moet worden.

Wil je dan toch een plaatselijke Canon, dan eentje zonder franje en met de volle aandacht voor een algemeen patroon: belangrijke gebeurtenissen of fenomenen uit de geschiedenis van 's-Hertogenbosch moeten dan altijd in het nationale en liefst ook in een internationaal kader worden geplaatst.

Een werkbare en grensoverschrijdende Canon

Nog een belangrijke opmerking die met het bovenstaande te maken heeft. De Canon is niet alleen een middel om geschiedenisonderwijs aan Nederlandse kindertjes aan te bieden. In de klas zitten ook veel Turkse, Marokkaanse, Surinaamse, Antilliaanse etc. kinderen. Als de Nederlandse kinderen al geïnteresseerd zijn, hoe wil je met Bossche feitjes andere kinderen bereiken? Aandacht voor de 'buitenlandse' en grensoverschrijdende aspecten in de Bossche geschiedenis is dan uitermate belangrijk. Enkele voorbeelden:

Ontdekkingsreizigers:

Ook Bosschenaren trokken er op uit. Skonen, aan de zuidwest kust van Zweden, werd een handelspost. Trouwens er was ook een Bossche ontdekkingsreiziger: Jacob Cnoyen, die midden veertiende eeuw vermoedelijk de noordelijke poolstreken verkende. Twee eeuwen later gebruikte Mercator Cnoyens aantekeningen voor het maken van een belangrijke kaart. Denk ook aan de pelgrims naar het Heilige Land en Rome en Bossche ondernemers in Spanje. De wereld was groter dan Den Bosch.

Vrijheid:

Ook Bosschenaren wilden zich bevrijden van een knellend juk. Waarom kregen kloosterlingen, waarvan er zo veel in 's-Hertogenbosch woonden, wel belastingvoordelen en 'gewone' Bosschenaren niet? In de zestiende eeuw giste het overal in Europa en kwam het tot oproeren, zeker als er ook nog ideeën over een nieuw soort christelijk geloof rondwaarden waarin gelijkheid een grote rol speelt en individuen worden gestimuleerd om zelf kennis te nemen van heilige woorden. De zestiende eeuw is een scharnier. Niet alleen in Den Bosch maar in de halve westelijke wereld (over globalisering gesproken ...). 'Overall' ontstonden van onderop bewegingen die de samenleving veranderden. In een Canon moet aandacht zijn voor die samenhang. Eind 18e eeuw klinkt de uit Frankrijk overgewaaid roep om vrijheid, gelijkheid, broederschap luider. Katholieken en niet-gereformeerde protestanten mogen uiteindelijk de stad meebesturen. Ook Den Bosch gaat richting democratie; er mogen steeds meer mensen hun stem uitbrengen.

Vluchtelingen:

In 1630 klopten maar liefst 400 mensen aan de stadspoorten. Ze kwamen uit de buurt van Aken en moesten, omdat ze het 'verkeerde' geloof hadden (ze waren gereformeerd) daar hun biezen pakken en hoopten in Den Bosch, enkele maanden daarvoor bevrijd of – zo u wilt – ingenomen, een nieuw bestaan op te bouwen. Omdat de stad nu bij de Republiek hoorde was er plek voor deze 400. Eind zeventiende eeuw kwam een vluchtelingenstroom op gang: Gereformeerde protestanten – Hugonoten – die in Frankrijk werden vervolgd, vluchtten ook naar ons land en naar 's-Hertogenbosch.

De vluchtelingen konden allemaal in de stad wonen, omdat in het laatste kwart van de zestiende eeuw duizenden mensen uit de stad waren gevlucht naar het noorden van Nederland, waar toen vrijheid van geweten was.

Vrijheid en tolerantie waren nieuwe begrippen. Deze deugden moesten wortelen en groeien. Onderscheid in vluchtelingen en vreemdelingen werd

Bernardus Jansen toonde zich op vele terreinen actief en innovatief. Zijn winkel in galanterieën veranderde in de jaren zestig van de negentiende eeuw in een werkplaats waar hij onderdelen voor de vélompède (afkomstig uit de Engelse Midlands) in elkaar zette die hij als fiets onder het merk 'Sparkbrook' verkocht aan Bosschenaren, maar ook aan klanten in b.v. Odessa en Batavia. Na 1898 richtte hij zich op de 'nieuwste locomotie': de auto! Hij importeerde de 'Dion Bouton' uit Parijs en daarin reed menig notabele in Den Bosch en wijde omgeving. De auto's op de foto, die genomen is voor zijn garage aan de Zuid Willemsvaart, dateren uit de jaren twintig. Op de motor links naast de auto waarin vader Bernard plaats heeft genomen, zit zoon Theo die de zaak overnam. Theo werd in 1928 Nederlands Kampioen Motorrijden op de lange afstand. Zowel vader als zoon zat nooit stil. Beiden bekleedden menige functie in het Bossche culturele leven en richtten diverse sportverenigingen op. (Foto: Stadsarchief, archief B.A. Jansen)

gemaakt, want joden die op de vlucht voor geweld en discriminatie naar de Republiek trokken, werden misprijzend bejegend. Tallozen, arm en berooid, konden geen fatsoenlijk bestaan opbouwen. Ook Den Bosch hield de poorten gesloten. Een enkele jood met geld kon poorter worden. Velen bleven zwerven en stroopten het land af. Op het platteland waren in de achttiende eeuw al zo velen op drift: afgedankte soldaten, deserteurs, zigeuners, berooiden keuterboeren.

Waren die vreemdelingen 'gelukzoekers' (wie heeft dit onaangename keurmerk uitgevonden?) of gewoon mensen die om economische redenen – armoede en ellende – hun toevlucht in Nederland zochten? Deze economische vluchtelingen hadden in de verkeerde wieg gelegen. Pech gehad? Vol = Vol?

De doopvont uit 1492 van Aert van (Maas)tricht in de Sint-Jan wordt gedragen door gebrekkigen, kreupelen en blinden, alledaagse figuren in de middeleeuwse samenleving. De stumperds verwijzen naar Bethesda, het geneeskrachtige bad waar in het Johannesevangelie over wordt gesproken. (Foto: Stadsarchief, nalatenschap J. Mosmans)

Klimaat en Milieu

Er is geen Bosch' klimaat. Toch is er – dankzij bijvoorbeeld de talloze opmerkingen in kronieken en de stadsrekeningen – veel over te vertellen. Hoe beleefden Bosschenaren de felle kou waar we nu geen weet meer van hebben? En de talloze overstromingen? Er groeiden in de late Middeleeuwen wijnranken achter het stadhuis. Er waren 's winters ook ijsmassa's op de Maas die de dijken kapot drukten en zorgden voor overstromingen.

Door de stad stroomde een smerige Dieze. De stad zat vol met vervuilende 'industrie': kwik en tolueen werden gewoon in de achtertuin geloosd door hoedenmakers en drukkers. Er waren veel meer vieze ambachten en smerige lozers met dramatische gevolgen. Hygiëne was ver te zoeken en besmettelijke ziekten lagen op de loer (pest – de aids van de 14e eeuw – die zijn duizenden versloeg, ook in Den Bosch) en dan eindelijk riolering!

Op de schilderijen van Bosch (ja, daar is ie!), zoals de *Tuin der Lusten*, kunnen we ook zien dat de omgeving anders gestoffeerd was. Heeft iemand wel

eens een hop gezien? Waar zijn ze gebleven? Er is veel te vertellen over planten die rond de vesting groeiden. Voorts over de visserij op de Maas en Dieze en de eendenkooien. Hoe gingen de mensen met dieren om en werden er huisdieren gehouden? Er is een prachtig verhaal te vertellen over **samenwerken en samenleven**. (Toevallig (?) is het regeringsprogramma ook gesierd met deze woorden). Het 'wemelde' in de stad – ook na de Middeleeuwen – van de ambachtsgilden, schutterijen en verenigingen. Kerk en geloof vervulden een heel belangrijke rol. De democratische samenleving waarin wij gelukkig mogen participeren, is mede ontstaan door de omgang met elkaar in bijvoorbeeld die verenigingen. Evenals elders in de Republiek kenmerkte 's-Hertogenbosch zich door een discussiecultuur. En nu heb ik het nog niet eens gehad over **techniek en wetenschap**. Daar weet ik niet zoveel van. Maar als er een Bossche Canon nodig is, moet daar ook aandacht voor zijn. Ik noem slechts de anatomist Louis de Bils, de glasblazerij van Van Bree uit het midden van de zeventiende eeuw en B.A. Jansen, de man die de fiets en in 1898 de auto in de stad introduceerde. We wachten op de vrouw of man die de geschiedenis van dat bedrijf gaat schrijven. In het Stadsarchief ligt prachtig archiefmateriaal!

Tot slot

Een Canon is er niet om trots uit te stralen of je schuldig te voelen, maar om fatsoenlijk geschiedsonderwijs aan te bieden. Een Canon moet kapstokken aanreiken. Je moet er iets mee kunnen. Een verhaal vertellen dat oud en jong vormt tot goede burgers! En zoals Bijsterveld, hoogleraar Brabantse cultuur, het formuleerde, dat tot 'worteling', tot 'het besef van de leefomgeving' en 'erkenning van diversiteit' leidt. Maar misschien is dat wel een erg optimistische gedachte.

In ieder geval moeten we oppassen met onze lijstjes en Canons een soort Efteling te creëren. En dat gebeurt al. Op de website van *Canon* las ik: 'In het pretpark kun je allerlei leuke dingen doen – in de draaimolen of het reuzenrad voor de beginners. Als je zin hebt in iets spannends; wat dacht je dan van de achtbaan? Of je kunt gaan kijken naar een optreden van de clowns'.

En als er dan een Canon moet zijn, dan moet er vooral op worden geschoten. Een Canon is ook niet statisch. Een volgende keer mag er weer wat anders in.

Noot

- 1 Vgl. J. Becker, ' 's-Hertogenbosch. De oudste Joodse gemeente in de noordelijke Nederlanden', in: *Studia Rosenthaliana* XVIII, 1 (Amsterdam 1984) p. 75-78.